

Med CulTours – og alene – til Berlin

Berlin er en på alle måder fantastisk by at besøge. Lige gyldigt i hvilken retning ens interesser går, så er der noget for enhver smag; kunst, kultur, musik, mad og historie, og for den, der interesserer sig for militærhistorie, er Berlin et rent Mekka. Ikke alene er der mange museer, der behandler denne gren af historien – også de mere dystre sider – men den indre by bærer endnu vidnesbyrd om de mere end halvtreds år, 1933 til 1989, hvor Berlin på den ene eller anden måde blev mærket af først Nazismen og Anden Verdenskrig og senere den Kolde Krig.

**”Den, der behersker Berlin, behersker Tyskland.
Den, der behersker Tyskland, behersker Europa.”**

Ordne skal efter de fleste historikers opfattelse tilskrives Karl Marx, om end nogle peger på Vladimir Lenin. Givet er det, at der i udsagnet ligger en klar erkendelse af Tysklands centrale placering i Europa; ikke bare geografisk men historisk, politisk og magtmæssigt. I 1945 var bykernen en ruinhob, hvilket inspirerede britiske Air Marshal Arthur Tedder til at sige, at da Berlin alligevel ikke kunne genopbygges, burde man lade byen stå som et monument over prøjsisk militarisme.

Mindre end tyve år senere var byen som bekendt delt i to, og i den vestlige del tog genopbygningen fart; huse blev renoveret eller erstattet med nybyggeri med en hast, der gjorde Tedder's ord til skamme. I dag er den centrale magt i Europa igen forankret i Berlin.

Jeg besøgte byen første gang i 2008 på en kort visit med nogle venner, men allerede året efter tog min hustru og jeg derned igen, denne gang med CulTours. Siden har vi været der vel omkring 15 gange; endnu en tur med århusianerne et par år senere, og ellers meget på egen hånd.

Nytår 2014 på strækningen mellem Brandenburger Tor og Guldelse. I det fjerne, midt i billedet, kan anes et Pariserhjul. Det står – sjovt nok – på Pariser Platz, lige bag ved Brandenburger Tor. Strækningen fra hvor vi stod og dertil var pakket med mennesker, men stemningen var fantastisk!

I **2014 FEJREDE VI NYTÅR** ved Brandenburger Tor¹, og det er også lykkedes mig at lokke min 'Herregruppe' med på et par ture med mig som rundviser.

Nærværende artikel er således et godt eksempel på, hvordan en introduktion af professionelle rejsearrangører ikke alene er en sublim oplevelse i sig selv, men også kan fungere som et 'fact-finding trip', der gør det muligt at arrangere egne rejser med større udbytte.

Jeg har udformet artiklen som en guide med forslag til nogle ruter i den centrale del af byen – med et par afstikkere. Relevante links er indføje, og i bunden af teksten er der en oversigt over nyttige bøger og kort.

Indhold:

Med CulTours – og alene – til Berlin.....	1
Rute A, Reichstag, Pariser Platz & det Nazistiske Regeringskvarter	3
1. Reichstag.....	3
2. Brandenburger Tor & Pariser Platz.....	4
3. Strasse 17. juni & Tiergarten	6
4. Regeringskvarteret & Førerbunkeren.....	8
Rute B, Unter den Linden til Museumsinsel.....	11
5. Unter den Linden.....	11
6. Opernplatz og bogbrændingen i 1933	12
7. Museumsinsel.....	13
8. Potsdamer Platz.....	14
9. Bendlerblock	15
Afstikkerne fra midtbyen	16
Flakturm Humboldthain	16
Tempelhof	17
Den sidste rest af Germania	18
Treptower Park.....	18
Lokkemad for familiens måske ikke (så) militærhistorisk interesserede.....	19
Berlin Zoo	19
Babelsberg Filmpark	19
Teknisk Museum.....	20
Praktisk.....	20
Spise og drikke.....	20
Transport	20
Overnatning.....	21
Gode råd om sikkerhed	21
Afsluttende	22
Gør eventuelt, som jeg gjorde	22
Links.....	22
Litteratur.....	23
Film	23
Noter.....	23

Rute A, Reichstag, Pariser Platz & det Nazistiske Regeringskvarter

1. Reichstag

Nogle af metropolens bygningsværker er kendt af alle, selv de, der aldrig har været i Berlin, og 'Reichstag', det tyske parlaments bygning, er et prominent eksempel. Bygget under Kejsertiden som sæde for et 'Parlament', selvom det i virkeligheden blot fungerede som et 'rådgivende organ' for Wilhelm II. Efter den Nazistiske magtovertagelse i 1933 mistede Reichstag al politisk betydning, men ikke desto mindre stod den imponerende bygning stadig i bevidstheden som Tysklands – og Europas – magtcentrum.

Det gjorde den også for den Røde Hær under Kampen om Berlin i 1945, hvor Reichstag var det eftertragtede mål², hvorover den røde fane skulle hejses som symbol på sejren over fascismen – og på Stalins ordre helst inden 1. maj; kommunismens fremmeste helligdag. Lidt før midnat d. 30. april lykkedes det en ung sovjetisk soldat at fæstne et flag på bygningen, men da var det for mørkt til at forevige øjeblikket på film, og inden næste morgen ødelagde forsvarerne flaget.

Det berømte billede, taget af **Yevgeny Khaldei**, med den Røde Fane over Reichstag. Bemærk, at det er taget på bagsiden af bygningen, utvivlsomt for at Brandenburger Tor skulle kunne ses i baggrunden. Det er nu ikke lykkedes ret godt. Som så mange andre fotos, der blev bragt af den sovjetiske presse, er billedet sandsynligvis blevet manipuleret. Det findes i en del varianter.

Endelig, efter hårde kampe fra rum til rum, hvor fanatiske SS'ere havde forskanset sig, lykkedes det russerne at vinde kontrol over bygningen tidligt d. 2. maj, hvorefter den sovjetiske krigsfotograf Yevgeni Khaldei kunne tage sit berømte foto³. Klokkeren ti samme dag overgav Berlins garnison under General Helmuth Weidling sig officielt.

Bygningen fremstår i dag smukt renoveret, men bærer tydelige spor af kampene. Et besøg i den berømte kuppel, designet af Norman Foster efter

Tysklands genforening i 1990, er næsten et must, og hvis du går ud på taget, kan du også endnu finde graffiti, efterladt af de sejrrige, russiske soldater. Der er gratis adgang, men det kræver registrering. Køen er oftest alenlang⁴ og du bliver scannet ligesom i lufthavnen. Tasker og rygsække må *ikke* medbringes!

Website: <https://bit.ly/2Xbxkqe>

For at komme frem til Rigsdagen, der jo ligger i en bugtning ved floden Spree, måtte russerne passere Moltke Brücke. Broen var ganske vist forsøgt sprængt af de tyske forsvarere, men den var stadig passabel og hårde kampe udspillede sig her. Bl.a. fik tyskerne hjælp af kanonerne på flaktårnet i Zoo, blot et par km borte (mere om disse tårne længere nede i teksten). Det øverste billede viser broen kort tid efter kampen var indstillet. Bemærk den sønderskudte 'Grif' i cirklen; den står i dag udstillet på bredden under broen [indsat].

AFSTIKKER: Vil du se Moltke Brücke, skal du gå stik vest fra Reichstag ad Otto von Bismarck Allee. Undervejs passerer du den Svejtsiske Ambassade, der bortset fra Rigsdagsbygningen er den eneste overlevende bygning på Spreebogen. Drej skråt til højre, op ad Willy-Brandt-Strasse, og du kommer lige til broen.

2. Brandenburger Tor & Pariser Platz

Fra Reichstag er der ikke langt til Brandenburger Tor, den vestlige indgang til Berlin's pragtavenue Unter den Linden. På den østlige side af byporten ligger **Pariser Platz**, omkranset af huse, der i store træk ligner gamle fotografier fra århundredeskiftet, men det er en illusion.

Bag Brandenburger Tor strækker et stort, bart område mod syd. Det var en del af 'Dødsriben' mellem de to barrierer, der udgjorde Berlinmuren, og her lå Nazirigets 'Regeringskvarter' med det gamle og det nye Rigskancelli og forskellige ministerier. Også Førerbunkeren lå (ligger) her og ligeledes Göbbels byhus.

Betragt luftfotoet her, taget engang i 1960-70'erne; **Brandenburger Tor** ligger i ensom majestæt midt i ingenting. Deraf kan du jo også gætte, at alt det du ser på pladsen i dag – om end det i store træk ligner området, som det så ud før krigen – er genopbygget efter Tysklands genforening i 1990.

I dag er området igen bebygget, dels med beboelse og butikker, herunder **Mall of Berlin** [<https://www.mallofberlin.de/en>], der ligger på sydsiden af Voss Straße, dels med det store 'Denkmal für die ermordeten Juden Europas' eller Holocaustmindesmærket (<https://www.stiftung-denkmal.de/startseite.html>)

Øverst Pariser Platz d. 2. maj 1945. De sårede tyske soldater er netop blevet smidt ud fra Hotel Adlon, der fungerede som nødlazaret, fordi russerne ville bruge bygningen. Nederst samme sted i 2018.

Allierede bombardementer og svære kampe under Slaget om Berlin ødelagde stort set Pariser Platz, og selv **Hotel Adlon**, der havde klaret sig forbløffende godt gennem prøvelserne og under kampene fungerede som felthospital, mødte sit endeligt, da russiske tropper i deres glædesrus d. 2. maj (de havde opdaget vinkælderen og sad og bællede Chateau Petrus 1915

fra flasken) ville lave en lille barbecue i foyeren. Det traditionsrige hotel brændte ned til grunden; blev efterfølgende revet ned og er i dag blot en replika.

Det samme gælder de andre bygninger på pladsen; Haus Liebermann; den franske ambassade og det, der engang var Albert Speer's kontor; alt er mindre end tredive år gammelt.

”Jeg kan overhovedet ikke spise lige så meget,
som jeg har lyst til at brække mig.”

Ordene er den jødiske maler Max Liebermanns, da han fra sin balkon på Pariser Platz 3 betragter Nazisternes sejrspade med fakkeltog gennem Brandenburger Tor den 31. januar 1933 efter Hitlers udnævnelse til Rigskansler.

Bundesarchiv - Bild 137-048390
Foto: Hoffmann | 1933/1936 ca.

Fakkeltog gennem Brandenburger Tor. Det er ganske vist ikke taget d. 31.1.1933 – det var en mindre, spontan affære – men dette, der er fra en parade som Göbbels orkestrerede kort efter, er alligevel kommet til at gå over i historien som *'billedet!'*

Det eneste originale på pladsen er byporten selv, og den er, ligesom Rigsdagen, mærket af kampene for over 70 år siden. Brandenburger Tor har været kulisse til mange historiske optrin siden sin opførelse i 1791; Napoleons indmarch⁵ i 1806; Spartakusopstanden i 1919; Nazi-parader 1933-45, 1953-opstanden i Østberlin og opførelsen af Muren, august 1961. I dag er porten et af de tre mest fotograferede bygningsværker i Berlin i konkurrence med Rigsdagen og TV-tårnet.

3. Strasse 17. juni & Tiergarten

► Vender du dig 180 grader, når du står foran Brandenburger Tor, kigger du ud af Strasse 17. juni eller Charlottenburger Chaussee, som den hed under krigen. Et lille stykke ude, på højre side, ligger det Sovjetiske Mindesmærke [et af flere i Berlin] over de soldater, der faldt i Slaget om Berlin: <http://tiny.cc/0mmfcz>

I et forsøg på at forvirre fjendtlige bombemaskiner var store dele af Berlins markante avenuer dækket af camouflagenet. Det hjalp dog ikke så meget. På billedet til højre søger russiske sapperer efter ueksploderet ammunition på Charlottenburger Chaussee.

AFSTIKKER: I det fjerne kan du se Siegessäule, Sejrssøjlen med gudinden Viktoria på toppen, eller 'Goldelse' som Berlinerne kalder hende. Hvis du trasker de små 1,8 kilometer ud til hende, går du af den samme strækning, der fungerede som nødlandingsbane under de sidste dage af kampene. Herfra fløj sidst i april 1945 både Albert Speer og den berømte, kvindelige testpilot Hanna Reitsch ind og ud af byen under den Røde Hærs kugleregn. Når du når søjlen, så bemærk de tre ringe af forgyldte kanoner. Den nederste ring er danske, fra dengang prøjserne tævede os i 1864; den mellemste er østrigske [1866] og den øverste er franske kanoner fra 1871. Derefter havde den vindskibelige 'Jernkansler', Otto von Bismarck, samlet Tyskland under sin kejser; Wilhelm I. Rundt om søjles fod ser du nogle kobberrelieffer, der beskriver sejrene. De blev konfiskeret af Frankrig efter krigen, men ved Berlins 750 års jubilæum i 1987 var Præsident Mitterrand flink nok til at levere dem tilbage. Kig nøje på dem og du vil finde enkelte skudhuller. Hvis du orker det, kan du jo bestige de 285 trin op til toppen. Jeg har aldrig haft energien til det, men udsigten siges at være fantastisk. Tag nogle fotos, så vi andre kan kigge med ;-)

Website: <https://bit.ly/2y3F4Rx>

Tiergarten er Berlin's store centrale park, der engang var et jagtrevir for konge og adel, er i dag en dejlig, rolig plet midt i storbyen og et glimrende sted at spise en madpakke. Smuk og grøn gemmer den på mange statuer; græsplæner hvor berlinerne soler sig og bænke, hvor man kan tage et hvil. For nogle år siden var dele af parken ved at udvikle sig til en 'Roma-lejr', men jeg mener, der siden er kommet styr på tingene. I den nederste, vestlige hjørne støder Tiergarten op til Berlin Zoo [ikke med på kortet].

Tiergarten i årene efter krigen; alle træer er væk, sprængt under bombardementer og kampe og senere fældet til brænde i de hårde efterkrigs-vintre. I dag er Tiergarten igen et grønt åndehul midt i Berlin.

I krigens sidste dage var der hårde kampe her, og stort set alle træerne blev fældet, enten under slaget eller i de kuldevintre, der fulgte efter. I efterkrigsårene var store dele af parken plantet til med kartofler og grønsager.

Er der flere kræfter tilbage i dig, kan du fortsætte mod vest til Charlottenburger Tor. Umiddelbart vest for denne, på den nordre side af vejen, lå Hitlers 'Grand Stand', hvorfra han overværede mange militærparader som f.eks. her, hvor det er i anledningen af hans 50 års fødselsdag i 1939

4. Regeringskvarteret & Førerbunker

► Tilbage til ruten: Fra Pariser Platz går du mod øst; første gade på højre hånd efter Brandenburger Tor er **Wilhelmstrasse**, der siden Kejsertiden har været regeringskvarteret. Her lå det gamle Rigs-kancelli og mange administrative funktioner, og her, på hjørnet af Wilhelmstrasse og Voss Straße, byggede Hitler sit ødsle NYE Rigs-kancelli; guld og marmor over det hele.

Neue Reichskanzlei i sine velmagtsdage - og i 1945. Bygningen, som Albert Speer designede og fik bygget på under ét år, var et overflødhedshorn af marmor, guldstafferinger og ædle træsorter. I dag er der intet tilbage.

I haven, otte meter under jorden, lå (ligger) den berømte '**Førerbunker**'. Umiddelbart lyder det jo som et sofistikeret hovedkvarter, hvorfra krigsherren kunne styre legioner af ariske supermænd, men i virkeligheden var det blot tænkt – og indrettet – som et luftbeskyttelsesrum, om end noget over den generelle standard andre Berlinere kunne nyde.

Video om bunkeren: <https://www.youtube.com/watch?v=z7WJF5H4CpM>

I dag er det hele væk, med et par enkelte undtagelser.

Førerbunkerkomplekset ligger der med en høj grad af sandsynlighed endnu, eller i hvert fald dele af det, men dybt under jorden, under en P-plads og en børnehave. En planche på stedet fortæller om bunkeren og viser en snittegning.

► Hvis du går lidt mod nord igen, op ad Gertrud-Kolmar-Strasse⁶, finder du på den venstre hånd **Holocaust Memorial**, mindesmærket over de millioner af jøder, nazisterne myrdede. Om man nu kan lide arkitekturen eller ej, så er det lidt overvældende at se. Under konstruktionen af mindesmærket fandt man – stort set intakt – bunkeren, der lå under Göbbels' hus⁷. Der var tale om at inkludere den i fortællingen, men af frygt for Neo-nazi aktivitet på stedet, valgte man at forsegle den til glæde for fremtidens arkæologer.

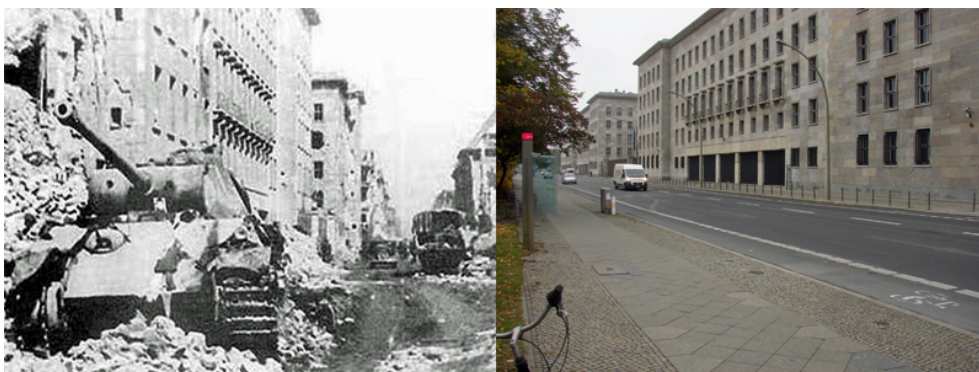
Undtagelserne, jeg nævnte, er **Wilhelmstrasse 54** (66 før krigen).

Bygningen, der husede kontorer for Rudolf Hess og Martin Bormann, står som dengang. En planche fortæller historien. Midt i **Mall of Berlin**, det nye, store shoppingcenter der åbnede i 2014, finder du en indeklemt krigsoverlever, der tydeligt ikke er en del af centeret. Det er **'Voss Palais'**, Voss Strasse 33, der engang tjente som sæde for Reichsbahn; det tyske DSB. Der var/er også en bunker under denne, og rygter vil vide, at den var forbundet med en tunnel til Førerbunkerkomplekset.

Nedrivning i 1980erne, hvor området lå i den østberlinske zone; krigsoverleveren 'Voss Palais' set fra bunkerkomplekset under Neue Reichskanzlei. Til højre er den ærværdige, gamle bygning klemmt inde i det nye 'Mall of Berlin'

► Fortsæt mod syd af Wilhelmstrasse og du kommer til den, arkitekturmæssigt set, mest 'Nationalsocialistiske' tilbageværende bygning i Berlin centrum; **Görings Luftfartsministerium** i nr. 97. Med sine 2800 rum og 7 km korridorer var det engang verdens største kontorbygning. Bygningen, bygget i armeret beton og beklædt med travertin, slap forbløffende godt igennem både bombardementer og gadekampe og blev også under den Kolde Krig hjem for forskellige ministerier.

Til venstre et billede taget umiddelbart efter kampen om Berlin; en ødelagt kampvogn holder foran Luftfartsministeriet. Til højre bygningen i dag, taget fra den modsatte ende. Kampvognen holder ca. hvor den hvide varebil er, så du kan let tage dit eget 'Dengang og Nu' foto.

Wilhelmstrasse 97, omdøbt til 'Detlev-Rohwedder-Haus' efter Murens fald, rummer i dag Finansministeriet. Udmærket lille artikel om Wilhelmstrasse: <https://bit.ly/2Yq9vvy>

Gestapo Hovedkvarter

Lidt længere sydpå af samme gade finder du '**Topographie des Terrors**'. Der lå Gestapo's hovedkvarter i Berlin, dengang Prinz Albrechtstrasse 8; en adresse der kunne få blodet til at fryse i årene hos Berlinerne. Grumme ting er foregået her og det er formentlig en af grundene til, at bygningen, der i sig selv var en arkitektonisk perle [der have tidligere ligget et kunstakademi], blev nedrevet efter krigen selvom den sagtens kunne være restaureret.

Til venstre Prinz Albrecht Strasse 8 lige efter kampenes ophør. Til højre står du 'inde' i bygningen og kigger ud. I bunden ses de sidste rester af kælderens fangehuller. I baggrunden Luftfartsministeriet (Finansministeriet) og midt i det hele et bevaret stykke af Berlinmuren.

I gaden, der i dag hedder Niederkirchnerstrasse, ligger nu udstillingen om Gestapo og de grusomheder, denne dystre organisation begik. Et stykke af den originale kældermur med fangecellerne er bevaret, og det er også et sted, der kalder på andægtig tavshed.

Nordpå igen

Her laver vi en 180 graders vending og går nordpå af Wilhelmstrasse. Ved **Mohrenstrasse** drejer vi skarpt til højre og kaster et blik på nedgangen til Undergrundsbanen [U2]. Hvis du har set filmen 'Der Untergang' vil du vide, at det var denne vej beboerne fra Førerbunkeren forsøgte at undslippe efter Hitler's selvmord d. 30. april. Gå evt. et smut ned på stationen⁸ for at få en fornemmelse af, hvordan det var at famle sig vej frem gennem tunnellerne i bælgmørke!

Filmstrip fra 'Der Untergang'. Filmen er som bekendt delvist skudt 'on location' i St. Petersburg, men det er alligevel lykkedes at skabe en del baggrunde, der tilnærmelsesvist ligner Berlin 1945.

► Fortsæt mod øst ad Mohrenstrasse. På din højre side ligger Nordkoreas Ambassade. Her lå før krigen Hotel Kaiserhof; Hitlers favorithotel før han fik egen bolig i Berlin. Umiddelbar øst for ambassadebygningen er der et lille, buskbevokset område. Her lå **Dreifältigkeitskirche** i hvis krypt den skumle SS General Heinrich 'Gestapo' Muller havde sit hovedkvarter under Kampen om Berlin.

► Drej til venstre her og gå op ad Mauerstrasse. På din venstre hånd ligger Göbbels' **Propagandaministerium**, stort set som det så ud dengang. Bemærkelsesværdigt slap det næsten uskadt gennem bombardementer og gadekampe. Dog er Ørnene og deres Hagekors forsvundet fra pylonerne.

Propagandaministeriet er endnu en mirakuløs krigsoverlever, der slap gennem bombardementer og gadekampe uden ret mange sår, som det ses af denne sammenligning.

► Tag endnu et venstresving ved Behrendstrasse, så kommer du tilbage til Wilhelmstrasse. Der drejer du til højre, passerer den britiske ambassade på din højre hånd – du kan ikke undgå at se den, da det altid vrimler med maskinpistol-bevæbnet politi – og til sidst når du Unter den Linden. Her drejer du igen til højre.

Rute B, Unter den Linden til Museumsinsel

5. Unter den Linden

Dette er jo Berlins gamle pragtavenue med de berømte lindetræer, oprindeligt anlagt i det 16. århundrede for at kurfyrsterne kunne ride komfortabelt til jagtområdet i Tiergarten. Lindetræerne er der p.t. ikke så mange tilbage af, da en god del af dem blev flyttet for at gøre plads til arbejdet på den U-bane tunnel, hvori U5 skal køre fra Reichstag til Alexanderplatz.

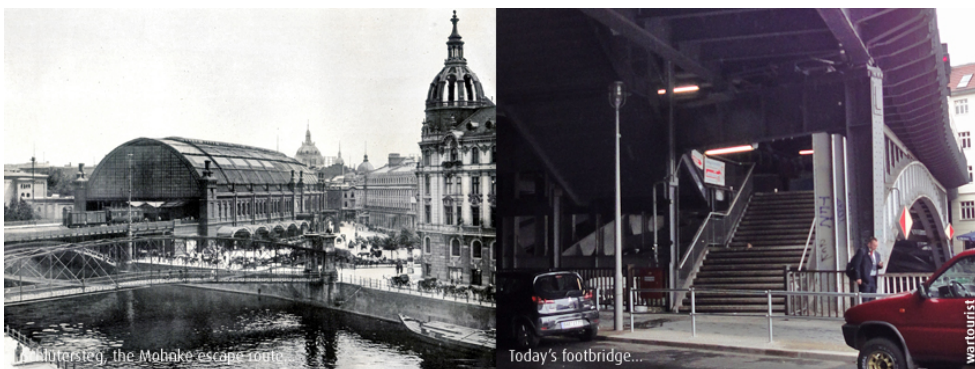
Jeg var sidst i Berlin i 2018, så arbejdet er formentlig færdiggjort i dag og du kan trøstigt begive dig videre mod øst⁹. Du er ikke gået mange meter, før du på din højre hånd har den store russiske ambassadebygning, der strækker

sig en hel blok. Fortsæt forbi den lidt dystre bygning (du bliver alligevel ikke inviteret indenfor) indtil du kommer til krydset med Friedrichstrasse. Her tager vi lige en afstikker mod nord, op til Friedrichstrasse Station.

Udbruddet fra Førerbunkeren d. 1. maj, 1945

AFSTIKKER: Efter at 'Rigskanzlei-gruppen', under kommando af Brigadeführer Mohnke havde famlet sig vej gennem U-Bahn tunnellerne som beskrevet ovenfor, kom de op i dagens lys igen ved Friedrichstrasse Station. Herfra var det tanken at krydse floden Spree over Weidendammer Brücke, men heftig russisk beskydning gjorde dette uattraktivt¹⁰. De gik følgelig lidt mod vest indtil de fandt en fodgængerbro, hvor det lykkedes dem at krydse ubemærket og fortsætte mod nord.

Fodgængerbroen dengang og nu. Gruppen benyttede den nu nedlagte 'Schlütersteg'. Du/I kan eventuelt gå over broen under jernbanen for at opleve lidt af det samme.

At gå i udbruddets fodspor er spændende, men ligger lidt uden for denne beretning. Du kan eventuelt læse om det i den (engelske) guide '**Breakout from the Bunker**' på Berlin Wartourist: [<http://tiny.cc/pepc9y>]. Her går vi tilbage til Unter den Linden og fortsætter mod øst.

6. Opernplatz og bogbrændingen i 1933

Midt på denne plads, der i dag hedder Bebelplatz, med Berliner Stadtooper til den ene side og det juridiske fakultet af Humboldt Universitetet [tidligere Berlins Bibliotek] til den anden, finder du en underjordisk attraktion. Den 10. maj, 1933, altså få måneder efter magtovertagelsen, foranstaltede propagandaminister Joseph Göbbels en ceremoni ved midnatstid på denne plads.

Bogbrændingen på Bebelplatz. Nazisterne brugte med forkærlighed aften- og nattetimerne til den slags optrin for at udnytte nattens og fakkelparadernes mystik.

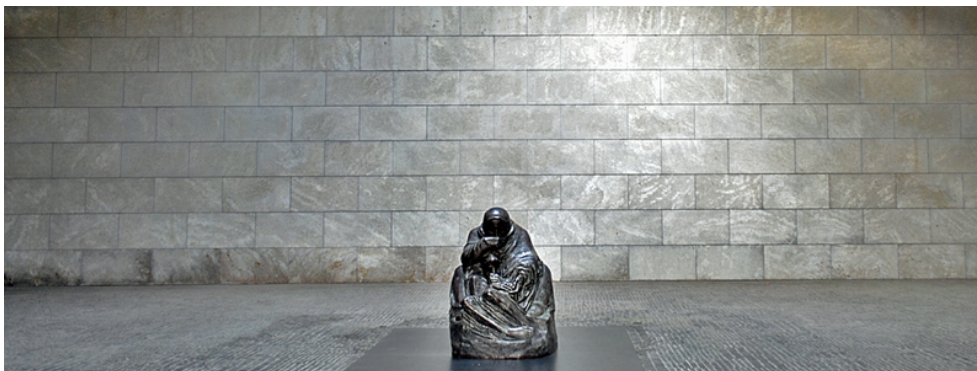
Fra biblioteket blev i tusindvis af 'anti-tyske' bøger [læs: bøger, der ikke passede ind i Nazi ideologien] af fortrinsvis jødiske eller socialistiske forfattere brændt på denne plads. Lignende optrin fandt sted i andre tyske byer. På stedet, hvor bålet var, er der i dag et mindesmærke; gribende i al sin enkelhed. Kunstneren har lavet et underjordisk bibliotek - med tomme reoler - symboliserende de bøger, der blev brændt den nat.

Også et af de steder, hvor man bliver lidt stille.

Over for Bebelplatz, på den nordlige side af Unter den Linden, ligger det berømte **Humboldt Universitet**. Både kommunistiske koryfæer som Karl Marx, Friedrich Engels og Karl Liebknecht har gået der og ligeså raketgeniet Wernher von Braun [aktuel her i 50-året for månelandingen], og Albert Einstein har undervist der.

Kast også et blik ud midt i gaden; her sidder **Frederik den Store** højt til hest ret ud for biblioteket, under krigen beskyttet mod kugler og granatsplinter af en mægtig trækasse.

Ved siden af universitetet finder du **Neue Wache**. Oprindeligt kvarter for det regiment, der bevogtede kongeslottet og i tjeneste som sådan indtil slutningen af Første Verdenskrig, har bygningen, designet af Schinkel, siden været memorial. Først gjaldt det de faldne under Den Store Krig og efter den næste store krig, hvor det var Østtyskland, det kontrollerede området, blev temaet 'Ofrene for Fascisme og Militarisme'. Efter Tysklands genforening i 1990 blev stedet dedikeret til 'Ofre for Krig og Diktatur'.

Centralt i det store, bare rum sidder en skulptur af Käthe Kollwitz; 'Moder med sin døde søn'. Kollwitz' egen søn blev dræbt i de første måneder af Første Verdenskrig.

► På din vej videre mod øst møder du '**Zeughaus**'. Ordet betyder arsenal eller tøjhus, og var egentlig stedet, hvor det militære grej var opbevaret. Bygningen, der er den ældste overlever på Unter den Linden, har siden 1875 været militær-museum¹¹, og rummer i dag – fuldstændig renoveret efter svære skader under Anden Verdenskrig – det National Tyske Museum, der fortæller Tysklands historie.

Link: <http://tiny.cc/35mc9y>

7. Museumsinsel

Er du museumsorienteret, så er der ingen vej uden om 'Museumsøen', hvor alle Berlin's store, klassiske museer er placeret. Det er sikkert betagende oplevelser, der venter den tålmodige, der orker at stå i lange køer, men jeg kan ikke tale med om det, da jeg aldrig har været inde i bygningerne; jeg er nemlig ikke specielt museumsorienteret. Det kan godt være relativt dyrt at

besøge de enkelte museer, men man kan med fordel købe en billet, der dækker dem alle.

Hvis du har det ligesom jeg, kan du jo – evt. mens din bedre halvdel besøger museer – gå en tur rundt i området. Det blev kæmpet heftigt her, og mange af bygningerne er mærket af det og ligeså bredderne af Spree. I den forbindelse kan jeg anbefale facebook-siden 'Berlin Battle Damage' [<http://tiny.cc/k9ambz>], hvor der er rigtig mange vidnesbyrd omkring Slager om Berlin, man endnu kan finde.

Schlossbrücke med Zeughaus til højre i maj 1945 og i vinteren 2012. Bemærk panserspærringen; en af talløse i Berlin, der skulle hindre den Røde Hærs fremtrængen.

AFSTIKKER: Fra bredden af Spree under Schlossbrücke kan man tage en tur med en af de mange turistbåde, hvorfra man får set bygningerne fra 'søsiden', samtidig med at man kan hvile lidt. Der er servering ombord. Man kan også stå af ved forskellige anløbspladser og stå på den næste båd. Information her: <https://reederei-riedel.de/en/>

Alexanderplatz – tid til en pause

Fortsæt mod øst over Schloßbrücke til **Alexanderplatz**, som er et fremragende sted at gøre holdt. I den nærliggende S-Bahn er der masser af fastfood af alle slags at få, som man kan nyde ved springvandet, mens man hviler ud. Der er også et par fortovsrestauranter, hvis man er mere mageligt anlagt (eller rigere end jeg).

Alexanderplatz i 1946 (bemærk plakaterne med de socialistiske koryfæer) og i 2018. Berlinahaus blev restaureret efter krigen og i baggrunden til venstre ses Alexanderplatz S/U Station.

8. Potsdamer Platz

► Når du har set dig mæt på folkelivet og fået hvilet ud, så gå tilbage til S-tog stationen, men gå 'under jorden' og tag U-2 mod vest [Ruhleben]. Stå af på Potsdamer Platz og stig op til overfladen igen. Stort set alle bygninger på denne centrale plads, der var den første i Europa, der kunne prale af et

lyskryds, blev pulveriserede under krigen. Under den Kolde Krig blev alle huse undtagen ét¹² ryddet for at give plads til 'døds-stripen' mellem de to Berlinmure, så alt er nyt her. Området kaldes også 'lille New York' på grund af koncentrationen af højhuse.

Det er svært at erkende det, men dette er faktisk **Potsdamer Platz** kort efter Berlinmurens fald. Stort set alt blev ryddet under den Kolde Krig. Undtagelsen er Weinhaus Huth, der ses bag den nu nedlagte magnetbane; M-Bahn. Det står i dag lidt gemt væk i Alte Potsdamer Strasse.

AFSTIKKER: Du kan gå et smut sydøst ned ad Stresemannstrasse til du kommer til Askanischer Platz. Her ligger ruinen af Anhalter Bahnhof. Hvis du fortsætter mod syd, forbi sportspladsen of Tempodrom, finder du – i bevoksningen ned mod Landwehrkanal – resterne af perronerne fra denne, engang en af Berlins travleste banegårde. Går du over fodgængerbroen over kanalen, kommer du lige til Berlins Tekniske Museum.

► Ellers; gå mod sydvest af den brede Potsdamer Straße indtil du på din højre hånd ser Sigismundstraße. Drej til højre her og følg gaden til Nr. 4; et hus der stadig er mærket af talløse skudhuller. Fortsæt lige ud indtil du når Stauffenbergstrasse og drej så til venstre.

9. Bendlerblock

I den sydligste ende af Stauffenbergstrasse, der tidligere hed Bendlerstrasse, lå Oberkommando der Wehrmacht [OKW], altså Værnemagtens hovedkvarter. Bygningen spillede en signifikant rolle under det attentat- og kupforsøg, som Oberst Stauffenberg og medsammensvorne forsøgte den 20. juli 1944. Herfra styrede obersten kuppet indtil det løb ud i sandet og han og andre kupmagere blev henrettet ved skydning i gården. Hvis du har set filmen 'Valkyrie', ved du, at Stauffenberg forsøgte at dræbe Hitler i dennes befæstede hovedkvarter Ulveskansen [<http://tiny.cc/m3nc9y>] mens andre i gruppen skulle tage magten i Berlin. Begge dele mislykkedes som bekendt. Bygningen huser i dag museet for den tyske modstand mod nazismen.

Bundesarchiv, Bild 146-1972-109-18A
Foto: o. Ang. 1 Juli 1944 ca.

Gården i Bendlerblock, hvor Stauffenberg blev skudt. Billedet her er angiveligt taget på dagen; 20. juli, 1944. Området ser stort set ud ligesådan i dag, så du kan tage dit eget 'Nu' foto på samme sted.

Afstikkerne fra midtbyen

Flakturm Humboldthain

Som en reaktion på det første engelske angreb på Berlin i 1940 beordrede en ophidset Hitler en række kæmpemæssige bunkere opført, såkaldte 'flaktårne', hvorfra antiluftskytts kunne beskytte byens centrum. Det blev til i alt tre par bunkere¹³ eller tårne i henholdsvis Zoologisk Have og parkerne Friedrichshain og Humboldthain. De største bunkere, hvorpå skytset var monteret, målte 75 x 75 meter og var 40 meter høje.

Humboldthain Flakturm. Efter krigen forsøgte man at sprænge de store flaktårne, men med begrænset succes. Zoo tårnet blev fjernet helt, men de to andre tårne blev delvist dækket med murbrokker og jord og der blev plantet træer og buske på dem. De blev til såkaldte 'Bunkerberge'.

Alle tre par blev efter krige beordret ødelagt og brokkerne dækket med jord, men det lykkedes kun delvist med tårnet i Humboldthain Park¹⁴, som derfor kan besøges i dag. Det er et meget interessant besøg, men kræver, at du er mobil. Tårnet bestyres af Berliner Unterwelten og besøg kan kun foregå i forbindelse med en rundvisning [<https://bit.ly/2RNqQvR>]. Billetter kan købes over nettet eller på Gesundbrunnen S-Bahn station. **Bemærk:** Der er ikke adgang i sandaler eller hyttesko!

Tempelhof

Tempelhof i Berlins sydlige udkant omtales ofte som ”alle lufthavnes moder”. Det var et af Hitlers prestigeprojekter og en vigtig lufthavn under Anden Verdenskrig. Den ’teutoniske’ arkitektur skinner tydeligt igennem. Hitler ville have en lufthavn, der også kunne fungere som et slags ”stadion” for flyopvisninger, deraf den halvrunde form på ankomstbygningen, hvor 100.000 mennesker kunne stå på taget. Der er bunkere under lufthavnen, angiveligt i flere etager, hvor man samlede og reparerede jagerfly næsten helt til krigens slutning. Desværre er der ikke adgang hertil, men du kan gå rundt på flyvefeltet, der i dag er en populær folkepark.

Ørnen er fjernet fra taget af **Tempelhof Lufthavn**, men hovedet kan stadig ses på en sokkel foran indgangen. Lufthavnen lukkede i 2008 og flyvefeltet er i dag en folkepark, om end sultne boligspekulanter har deres øjne rettet mod området.

► Der er langt at gå, så tag evt. U6 mod Alt-Mariendorf og stå af ved Platz der Luftbrücke, hvor du kan se mere ægte Naziarkitektur. Gå eller fortsæt med U6 til Paradenstrasse, hvorfra man kan gå ind i parken.

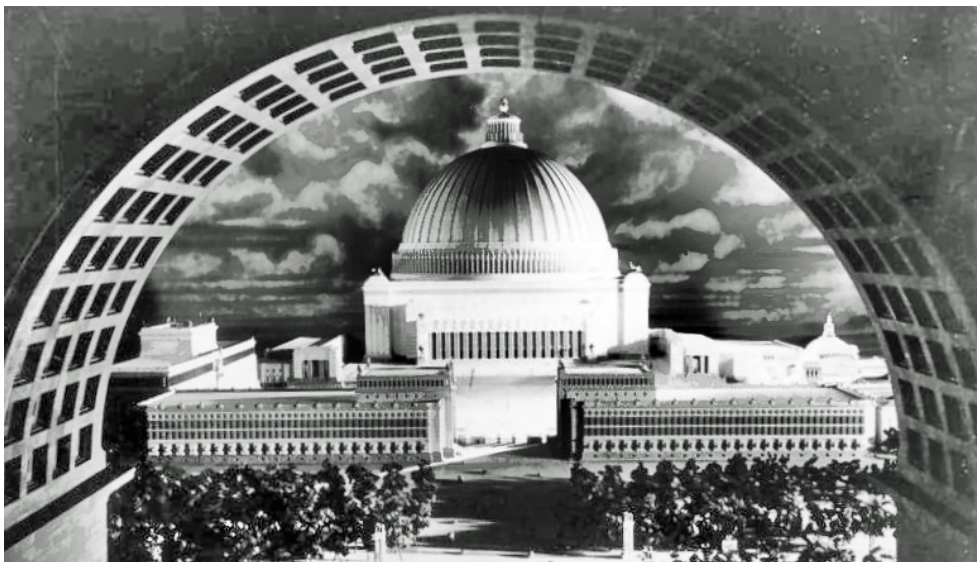

Vælger du at gå, kan du slå et smut forbi gaden **Schulenburgstr.** I nummer 2 havde Marshal Koniev indrettet sit midlertidige hovedkvarter i en privat lejlighed og her kom General Hans Krebs (der kunne tale russisk) d. 30. april om aftenen for at forsøge at forhandle en våbenhvile. Koniev afslog og forlangte en betingelsesløs overgivelse, hvilket Göbbels, der var blevet Rigskansler efter Hitler's selvmord, på sin side afslog. Kampene fortsatte altså og både Göbbels og Krebs begik selvmord i Førerbunkeren natten mellem 1 og 2. maj. En plakette på Schulenburgstr. 2 fortæller historien. Det er i dag igen privat beboelse, så vis hensyn.

Den sidste rest af Germania

Hitler og hans arkitekt Albert Speer havde store planer for ombygningen af Berlin efter krigen. Kaldet 'Welthauptstadt Germania' skulle byen overstråle alle andre hovedstæder på planeten, og det krævede store bygninger. Mest kendt er nok 'Grosse Halle', der skulle placeres der, hvor Bundestag – parlamentet – nu ligger. Hallen skulle have kunnet rumme op til 180.000 mennesker og have haft en kuppel hvorunder Peterskirken i Rom mageligt kunne stå.

'Grosse Halle' set gennem Triumfbuen. Yderst til højre i billedet anes kuplen fra Reichstag, hvilket giver et indtryk af størrelsesforholdet.

Fra hallen skulle en pragtavenue have ført sydpå til Tempelhof lufthavnen og ca midtvejs skulle en triumfbue, fire gange så stor som den i Paris, minde om Nazityskland's militære sejre. Da meget af grunden i Berlin er en slags mosejord besluttede Speer, at bæreevnen skulle testes, hvilket man gjorde ved at bygge en kæmpe betonklods, forsynet med måleinstrumenter. Klodsen, kaldet 'Schwerbelastungskörper' [Tungt belastningslegeme], står der endnu som den sidste rest af d'herrers megalomane drømme.

Website og ruteanvisning: <http://www.schwerbelastungskoeerper.de/>

Treptower Park

I Treptower Park, der er rejst som et mindesmærke for de sovjetiske soldater¹⁵, der faldt under Slaget om Berlin, har du mulighed for at beundre den svulstige kommunistiske stil og nyde Fader Stalins mange vise ord, som – bogstaveligt talt – her er hugget i sten. Kirkegården, for sådan en er det jo, domineres dels af to kæmpestore, stiliserede flag (og det er her, marmoren fra Neue Reichskanzlei forsvandt hen), dels af en 11 meter høj og 70 ton tung bronzestatue af en modige russiske sergent der, guderne må vide hvorfor, er afbildet med et enormt Claymore sværd. Umiddelbart ville man jo nok tro, at den Røde Arme var bedre udrustet, men det ser selvfølgelig mere malerisk ud end en simpel maskinpistol. Statuen af soldaten, der knuser et hagekors under sin støvle og har en lille pige på armen, kræver nok en nærmere forklaring.

Ifølge legenden, der formentlig har en kerne af sandhed, men uden tvivl også har fået en tur gennem den sovjetiske propagandamaskine, reddede

han, sergent Nikolai Massalov, en lille tysk pige ved – under svær beskydning – at kravle over Potsdamer Brücke lige inden et russisk fremstød over Landwehrkanal. Set i lyset af det renommé, russerne ellers erhvervede sig under Slaget om Berlin, er det ikke svært at forstå, at denne fortælling ringer sødere i deres ører. Men som sagt, så er der nok en kerne af sandhed i historien.

Plaketten ved Potsdamer Brücke, der fortæller historien om Massalov. Til højre statuen i Treptower Park.

Website: <http://tiny.cc/dshfcz>

Lokkemad for familiens måske ikke (så) militærhistorisk interesserede

Berlin Zoo

Den zoologiske have, der er beliggende i det nederste, vestlige hjørne af Tiergarten, blev bombarderet under krigen og mange dyr omkom. Flere endnu blev dræbt eller undslap i de sidste dage, under den Røde Hær's artilleribombardement¹⁶. I Zoo stod også det mest kendte af flaktårnene; Zoo-bunkeren, eller 'Zentrale 200'. I flaktårnet var kunstværker fra Berlins museer opbevaret, bl.a. den over 3000 år gamle buste af Nefertiti.

I dag er det en stor, flot park med alle mulige slags dyr og forskellige shows og et perfekt sted at tage familien med hen, når de er trætte af krigshistorie.

Website: <https://www.zoo-berlin.de/en>

Babelsberg Filmpark

Et hit hos både store og små. Berømte (og berygtede) film som 'Metropolis' [1927], 'Den Blå Engel' [1930] og 'Jøden Suß' [1940] er skudt her, og fra nyere tid – og måske mere kendt – kan nævnes; 'Valkyrie', 'Flammen og Citronen', 'Inglorious Basterds' og 'Burne'-serien.

Der er rundvisning i de forskellige film-set og stedet er også en temapark med aktiviteter for hele familien, bl.a. en 'døds-drøm' opvisning. Nok en eftermiddag værd og kan jo kombineres med andre oplevelser i og omkring Potsdam.

Link (TripAdvisor): <http://tiny.cc/cspb9y>

Teknisk Museum

Et virkeligt spændende sted for store og små. Stort set alle emner inden for teknik behandles, og udstillingerne er meget interessante. Man kan sagtens få en halv dag til at gå her og der er også mulighed for at købe mad og drikke.

Website: <https://sdtb.de/546/>

Praktisk

Spise og drikke

Personligt er jeg meget glad for traditionel tysk mad, der er rigelig og mættende. Gamle kendinge som Schnitzel, Bratkartofflen og forskellige slags pølser kan man få de fleste steder, og oftest i en overraskende god kvalitet, prisen taget i betragtning. På steder som **'Mutter Hoppe'** i Rathausstrasse, **'Zur letzten Instans'** i Waisenstrasse (angiveligt Berlins ældste restaurant) og **'Hoeck 1892'** i Wilmerdorferstrasse er godbidder som Schweinehaxe, Sauerkraut og Rinderroulade på programmet, for ikke at tale om den mageløse dessert; Apfelstrudel!

Synes man det er for tungt, så kan storbyen Berlin tilbyde stort set alle slags mad, etnisk og også vegetar og vegansk. Søg evt. på TripAdvisor. Der er også mange forskellige slags 'Imbiß'; pølsevognsagtige steder, hvor man kan få en kvik frokost.

Husk, at man mange steder er lidt gammeldags. Tyskerne bruger meget 'Bargeld', altså kontanter, og du kan sagtens komme ud for, at du ikke kan betale med kort eller mobile pay. Sørg altså for at have en vis sum penge i lommen. Der er ikke mange banker tilbage, hvor man kan veksle til kontanter, til gengæld er der mange pengeautomater, og du kan som regel finde dem på større U og S bane stationer.

Transport

Hvilket bringer os til et godt råd om transport. Det er en fordømt stor by, og du kan hurtigt slide dig selv op ved at gå rundt til de forskellige mål, så køb en billet til byens fremragende infrastruktur af tog, sporvogn og busser. Det er den samme billet til alle, og du slipper for at stå og fumle med mønter, hver gang du vil slippe for at gå et stykke. Det er desuden meget billigere; i skrivende stund kan du f.eks. få en syv-dages billet for 30€. Dagsbilletter koster 7€.

Du kan hjemmefra købe et **Berlin Welcome Card** for et bestemt antal dage. Det inkluderer U/S/Sporvogn/Bus billet og giver samtidig rabat til en række museer: <http://tiny.cc/qi8ecz>

Man kan leje cykler for ca. 8-10 € per dag, og det er en fremragende måde at komme rundt på, hvis man husker *ikke* at cykle på vejen! Mange bilister kører som vilde, og det er i min optik næsten livsfarligt som cyklist at være på vejen. Der er imidlertid cykelstier mange steder, og ellers er det helt accepteret at køre på fortovet. Vær opmærksom på, at dette imidlertid er næsten umuligt på hhv. Unter den Linden og Kurfürstendamm på grund af de mange fodgængere.

Hvis du er selvkørende, så vær opmærksom på, at tempoet er højt og der er ringe tålmodighed med en tøvende dansker, der ikke rigtig kan finde vej.

Parkeringsmuligheder uden for P-huse er stort set ikke eksisterende, og det er i givet fald alles kamp mod alle. Desuden skal man vist nok have nogle miljømærker i forruden, og nogle områder er no-go for ældre dieslbiler eller hvad ved jeg. Orienter dig om kravene, inden du kører hjemmefra.

Overnatning

Hoteller er ikke specielt dyre i Berlin (medmindre, du vil bo på Adlon), men som altid betaler det sig at være i god tid og at rejse uden for sæsonen. Sæt 'overvågning' på de hoteller, du kunne tænke dig, f.eks. gennem **hotels.com** eller en anden portal og vær parat til at slå til, når der kommer et godt tilbud. På den måde har jeg præsteret at bo på et glimrende hotel i Bülowstrasse for omkring 350,- pr. nat. Man kan selvfølgelig også bruge **airbnb**. Det har jeg ikke selv prøvet, men det er sikkert udmærket. Er du ung og kan tåle lidt larm, så er der mange hostels i Berlin; også i centrum. Det vigtigste er, at dit overnatningssted ligger i kort gå-afstand fra en U/S banestation; så klarer den glimrende infrastruktur resten.

Gode råd om sikkerhed

Det er generelt lige så sikkert at gå på gaden i Berlin som f.eks. København, men Berlin er jo trods alt en storby [3,6 M] med alt, hvad det indebærer, så man bør være 'street smart' og se sig for. Der er f.eks. nogle af de gamle øst-distrikter; Friedrichshain, Kreuzberg og Neuköln, hvor man som udlænding nok ikke skal daske omkring efter mørkefald.

Alexanderplatz er for eksempel et rigtig dejligt sted at sidde og kigge på folkemængden – om dagen og i den tidlige aften. Der er oftest et mylder af folk og gadekunstnere, der spiller musik, laver teater, tegner på fliserne og meget mere. Et af mine absolutte favoritsteder! Om natten, derimod, bliver det et hot-spot for vold og kriminalitet, så sørg for at være væk, inden mørket falder på.

Der er også masser af lommetyve i Berlin, specielt hvor mange mennesker stimler sammen, men lad så dem hugge fra nogle mindre forsigtige turister. Hav aldrig alle dine penge på et sted og gå aldrig med din tegnebog i baglommen; tyvene er meget fikse på fingrene. Hvis du pludselig bliver antastet, ofte af en ung, godt udseende kvinde, så vær på vagt. Afvis kropskontakt (omfavnelser osv.), det kan være distraktion, mens tyven arbejder.

Der er massevis af tiggere, desværre også flere og flere forhutlede unge mennesker. Om man vil give, er jo en personlig sag, men jeg plejer at have alle mine mønter under 50 Cent (det er, hvad toiletterne koster) i den ene lomme, så hvis jeg føler trang til at være godgørende, så kan jeg dykke ned i denne lomme uden at få 1 og 2 € med op. Et beløb på 20-50 Cent er alt nok.

De fleste U/S bane stationer i centrum er i dag videoovervågede og forsynet med 'panik-kald', så det må siges at være relativt sikkert. I U-banen sker der ofte det, at tre 'musikanter' hopper ind i vognen lige inden afgang, og så kvæder de to af dem en lystig vise til akkompagnement, mens den tredje (ofte en kvinde) går rundt med en papkop. Meget pittoresk - de første fem gange! Jeg kigger efterhånden distraet ud af vinduet, når kop-damen kommer forbi.

Afsluttende

Har du endnu ikke været i Berlin, så er det med andre ord bare med at se at komme af sted ;-). Der er simpelthen så meget at opleve, og hvis din eventuelle partner ikke interesserer sig så meget for (militær)historie, som du gør, så er der jo meget andet, der kan lokke.

Ovenstående lille rejseberetning/guide/gåtur er naturligvis kun et beskedent og ganske ufuldstændigt uddrag af, hvad der er at se, thi der er tonsvis af krigshistorie i Berlin, og vi har jo eksempelvis slet ikke berørt den Kolde Krig. Samtidig er vægten lagt på mål, der kan nås enten til fods eller med offentlig transport. Derved mangler eksempelvis *meget interessante mål* som hovedkvarteret for OKW i Zossen med dets underjordiske bunker i fire etager; det tysk/russiske museum i Karlshorst, hvor overgivelsen blev underskrevet natten mellem d. 8/9 maj; koncentrationslejren Sachsenhausen, som blev modellen for alle senere lejre; fængslet i Plötzensee, hvor heltene fra 20. juli attentatet blev henrettet og Cecilienhof i Potsdam, hvor stormagterne aftalte Europas nyordning efter krigen.

Det må du vente på i et senere skrift, *eller* du kan overveje nedenstående.

Gør eventuelt, som jeg gjorde

Hvis du/I er helt 'nye' i forhold til byen og dens historie, så kan første besøg svært at overskue og planlægge; det som nævnt er en *meget stor* by, og man kan snart gå sig ihjel på jagt efter de forskellige mål. Virker det for overvældende for en første tur, så kan jeg anbefale at tage denne tur med CulTours i oktober 2021: [<https://www.cultours.dk/rejser/militerhistoriske-rejser/berlin-1933-45/rejsebeskrivelse/>]

Rejselederen er historiker og meget vidende om Berlin, og du kommer rundt til en pæn del af ovenstående mål, hvoraf nogle – for eksempel bunkeranlægget i Zossen – kan være svært at få adgang til på egen hånd. Samtidig er transportproblemet, både frem og tilbage såvel som internt i byen, løst på en behagelig og sikker måde. Læs eventuelt mine argumenter her: Hvorfor jeg rejser med CulTours.

[<https://www.facebook.com/notes/the-war-traveller/m%C3%A5ske-en-milit%C3%A6rhistorisk-rejse/2621550634584138/>]

Links

Min egen, dedikerede Berlin-side; **Berlin 1919-1989**:

<https://www.facebook.com/BerlinWartourist/>

Fremragende, dansksproget website; **Vild med Berlin**:

<http://vildmedberlin.dk/>

Et andet, glimrende website; **Berlin Guide**: <http://www.berlin-guide.dk/>

Guided tur; **Berlin 1933-1945**:

<https://www.cultours.dk/rejser/militerhistoriske-rejser/berlin-1933-45/rejsebeskrivelse/>

Litteratur

Der er desværre ikke en hel masse litteratur af denne type på dansk, så jeg har valgt nogle på engelsk, som de fleste danskere jo også i varierende grad behersker.

Le Tissier, Tony; **'Berlin Battlefield Guide'**. © 2008 Pen & Sword.

Le Tissier er ikke en Hr. Hvem-som-helst; han var den sidste britiske kommandant i Spandau-fængslet [Hvor Rudolf Hess sad] og han har et indgående kendskab til Berlin, historisk såvel som geografisk. I bogen giver han forslag til mange ekskursioner i og omkring Berlin.

Kopleck, Mark; **'Pastfinder Berlin 1933-1945 & 1945-1989'**.

To fremragende små lommebøger med masser af henvisninger til interessante steder i Berlin, inklusiv adresser, åbningstider, kort, ruter osv.. Kan købes over Amazon og i boghandler i Berlin.

Film

Frey, Matt; **'Berlin'** © 2009.

Fremragende BBC dokumentar, der behandler Berlins historie før, under og efter Anden Verdenskrig. Kan fås hos Amazon UK.

Hirschbiegel, Oliver; **'Der Untergang'**, © 2004.

Hitlers sidste dage i Førerbunkeren; Slaget om Berlin og Udbruddet den 1. maj om natten.

Baier, Jo; **'Operation Valkyrie'**, © 2004.

Attentatet på Hitler og kupforsøget i Berlin med Sebastian Koch som Stauffenberg. Nyindspillet i 2008 med Tom Cruise i hovedrollen. Begge er seværdige, men jeg foretrækker, at tyskere taler tysk.

Noter

---

¹ Når sandheden skal frem, så stod vi faktisk et godt stykke ude ad Strasse 17 Juni. Hvis du vil have denne – i øvrigt ret fantastiske – oplevelse, og gerne vil stå tæt på porten, så må du komme tidligt. Meget tidligt! Og blive der!

² Dette ganske uagtet at Rigsdagen havde mistet al politisk betydning efter at være totalt raseret under branden i 1933 og Hitlers magtovertagelse. I en et-parti Førerstat er der jo ikke rigtig brug for demokratiske institutioner. Ikke desto mindre blev bygningen i russisk forståelse set som 'Berlins Kreml'.

³ Khaldei's mest berømte fotos er samlet i en bog [Witness to History, 1997], hvor han også åbent fortæller om nogle af de fototricks og manipulationer, han brugte.

⁴ Et tip kan være at bestille bord på restauranten, idet man så – angiveligt – springer køen over. Jeg har ikke prøvet det, da jeg er ret sikker på, at det nok ikke er samme pris, som man kan finde sin mad til inde i byen.

⁵ Han var fræk nok til at hugge Quadriga'en, stridsvognen med firspand, og tage den med hjem til Paris som krigsbytte. Det holdt dog kun til Tysklands sejr over Frankrig i 1871.

⁶ Mange af de gadenavne, du finder i Berlin, er nye og refererer ofte til personer af jødisk herkomst, eller, i det gamle Østberlin, til socialistiske koryfæer. En del gader og pladser måtte døbes om efter krigen, idet f.eks.: "Hermann Göring Strasse" eller "Adolf Hitler Platz" ikke ringede så godt i ørene mere.

⁷ Bunkeren var åbenbart blevet dækket til lige efter krigen og så glemt. Man fandt våben og udstyr, og væggene var udsmykket med drabelige tegninger af Nazi 'riddere', der beskyttede unge, ariske møer.

⁸ Nogle steder kan man læse, at det røde marmor, vægge og piller i Mohrenstrasse station er beklædt med, stammer fra Neue Reichskanzlei. Dette er efter al sandsynlighed en myte. Dette marmor blev genbrugt, men hvis du vil se resultatet, må du drage ud til det sovjetiske mindesmærke Treptower Park. Et andet ubekræftet forlydende vil vide, at en del af marmoret blev brugt i den sovjetiske ambassade på Unter den Linden. Det lyder faktisk mere sandsynligt.

⁹ Nu bevæger du dig ind i et område med rigtig mange turister, og du bør her nok repetere afsnittet 'Gode råd om sikkerhed'.

¹⁰ En større gruppe, Waffen SS tropper (en del danske, svenske og norske) iblandet civile, måske op til 2000 sjæle, forsøgte at krydse Weidendammer Brücke. Dette resulterede i en veritabel nedslagtning, hvor nogle få slap igennem, men hovedparten døde langs den nordlige del af Friedrichstrasse.

¹¹ Museet var ramme om et forsøg på at slå Hitler ihjel allerede i 1943. Det mislykkedes som bekendt, men den historie kan fortælles her en anden gang.

¹² Huset hedder Weinhaus Huth, og ligger klemt inde i Alt Potsdamer Strasse.

¹³ Seks par var oprindeligt planlagt, men kun tre par nåede at blive bygget.

¹⁴ Som du vil se, hvis du besøger tårnet, så løber S-banen tæt forbi. Da man var bange for, at sporene ville blive dækket af mange hundrede tons brokker, valgte man kun at sprænge det have tårn væk.

¹⁵ Præcist hvor mange soldater, der faldt, er omstridt. Officielle russiske papirer sætter tallet til godt 80.000, men andre tal er en del højere.

¹⁶ Efter krigen stod det klart, at ud af mere end 3700 dyr havde færre end 100 overlevet.

Berlin 1933 – 1945 • War Traveller Map

